

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82-3:316.647.5-047.44(477)"2022/2024"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.44>

ЛІТЕРАТУРА ЯК СПОСІБ ОСМИСЛЕННЯ ТРАВМИ: ВОЄННА ТЕМА У ТВОРАХ 2022–2024 РОКІВ

LITERATURE AS A WAY OF COMPREHENDING TRAUMA: THE WAR THEME IN WORKS OF 2022–2024

Айзенбарт Л.М.,*orcid.org/0000-0001-7699-2542**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка***Скляр І.О.,***orcid.org/0000-0002-1660-3899**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології**Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу**«Донбаський державний педагогічний університет»***Великий Р.Г.,***orcid.org/0000-0001-7445-8522**доктор філософії,**доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації**Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

Стаття присвячена аналізу української літератури періоду 2022–2024 років як механізму осмислення травматичного досвіду війни, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну. Мета роботи – провести комплексне дослідження щодо відображення теми війни та духовних травм у сучасній українській літературі, з метою виявлення наративних стратегій, психологічних механізмів та етичних профілів персонажів. Методологія дослідження базується на якісному аналізі літературних текстів, включаючи прозу, поезію та драму, з використанням підходів психоаналізу, культурної антропології для інтерпретації травматичних мотивів. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації психологічних особливостей літератури воєнного періоду як феномена «подвійної травми», зовнішньої та внутрішньої, з акцентом на інновації, такі як «включена присутність» та «оборона присутності». Дослідження розкриває літературу як механізм культурної пам'яті, що трансформує травму в ресурс національної стійкості. Було виділено подвійність літератури як документального свідчення та психотерапевтичного дискурсу, де травма інтегрується в індивідуальну та колективну свідомість через стратегії фрагментації, повтору, поліфонії голосів та порушення хронології подій. У аналізованих творах виявлено роздвоєність між мовчанням і свідченням, що проявляється в амбівалентних психічних станах персонажів, де вразливість поєднується з гідністю та стійкістю. Дослідження встановлює посилення тенденції до гібридності жанрів, де документальна правдивість переплітається з художньою рефлексією, формуючи моделі характерів як колективних образів спротиву. Практична цінність дослідження полягає в визначенні інструментів для психотерапевтичного використання літератури як засобу колективного переживання травми, що може застосовуватися в освітніх програмах та культурних ініціативах для підтримки психічного здоров'я суспільства. Дослідження популяризує сучасну українську літературу на міжнародному рівні через переклади, для посилення глобального розуміння наслідків невтихаючої війни.

Ключові слова: література, війна, травма, українські автори, наратив, психологічна стійкість.

The article is devoted to the analysis of Ukrainian literature of the period 2022–2024 as a mechanism for comprehending the traumatic experience of war caused by Russia's full-scale invasion of Ukraine. The purpose of the work is to conduct a comprehensive study of the representation of the theme of war and spiritual traumas in contemporary Ukrainian literature, with the aim of identifying narrative strategies, psychological mechanisms, and ethical profiles of characters.

The research methodology is based on a qualitative analysis of literary texts, including prose, poetry, and drama, using approaches of psychoanalysis and cultural anthropology to interpret traumatic motifs. The scientific novelty of the study lies in the systematization of the psychological features of wartime literature as a phenomenon of "double trauma," both external and internal, with an emphasis on innovations such as "embedded presence" and "defense of presence." The research reveals literature as a mechanism of cultural memory that transforms trauma into a resource of national resilience. The duality of literature has been highlighted, showing it as both documentary testimony and psychotherapeutic

discourse, where trauma is integrated into individual and collective consciousness through strategies of fragmentation, repetition, polyphony of voices, and disruption of chronological order. The analyzed works reveal a split between silence and testimony, manifested in ambivalent psychological states of characters, where vulnerability is combined with dignity and resilience. The study identifies a growing trend towards genre hybridity, where documentary authenticity intertwines with artistic reflection, forming character models as collective images of resistance. The practical value of the study lies in defining tools for the psychotherapeutic use of literature as a means of collective experience of trauma, which can be applied in educational programs and cultural initiatives to support the mental health of society. The research also promotes contemporary Ukrainian literature at the international level through translations, enhancing global understanding of the consequences of the ongoing war.

Key words: literature, war, trauma, Ukrainian authors, narrative, psychological resilience.

Постановка проблеми. Війна як соціокультурний та психологічний феномен завжди залишає глибокий слід у літературі, яка виконує роль своєрідного сховища пам'яті, простору колективної рефлексії та каналу для перетворення невимовного досвіду на художню форму, що для суспільства стає переходом пережитого у власну ідентичність. Повномасштабне вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року призвело не лише до радикальної зміни суспільних реалій, а й до вибухового зростання художнього осмислення травми, адже письменники опинилися перед необхідністю реагувати на катастрофічні події, які порушили усталений порядок буття, позбавили мільйони людей відчуття безпеки й змусили їх переосмислити власне місце у світі. Література, що з'явилася у 2022–2024 роках, виявила цілу низку психологічних особливостей, які пов'язані із самою природою травми:

1) роздвоєність між мовчанням і потребою свідчити;

2) порушення цілісності відчуття часу й простору;

3) поява специфічних стратегії формування характеру, коли герої водночас постають як індивідуальні постаті та як колективні образи спротиву.

Ці позиції і формують проблематику дослідження, яка формується саме через призму усвідомлення особистих травм викликаних війною, які відображені і є повністю відчутними в літературних творах зазначеного історичного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своєму науковому доробку Башкирова О. [1] зосередилася на аналізі жанрово-стильових характеристик літературних творів, що були відмічені в рамках конкурсу «Народ-герой героїв появляє». Дослідниця переконливо обґрунтовує тезу про те, що мистецька рефлексія воєнної тематики характеризується органічним поєднанням документального начала з символічним узагальненням. Інша дослідниця Бондарева О. [2], у своїй науковій розвідці, фокусується на виникненні новітніх драматургічних підходів, які уможливають артикуляцію спільного воєнного досвіду через застосування експериментальних художніх форм,

що характеризуються руйнуванням традиційних жанрових кордонів. Паралельно з цим, дослідники Вовк С. та Бадер А. [3] експлікують багатоаспектну природу воєнного впливу на соціум, приділяючи особливу увагу аналізу взаємодії політичних, суспільних та психологічних факторів, які детермінують формування нових інтерпретаційних перспектив у літературознавчому прочитанні художніх текстів.

Так Гаврилюк Н. [4] провів ґрунтовний аналіз поетичного доробку Ярини Черногуз, констатуючи, що воєнні образи в її творчості синтезують приватну інтимність особистісних переживань із масштабом загальнонаціональної катастрофи, коли формується емоційний зв'язок між фронтовою реальністю та цивільним побутом. Надалі відмічаємо Герасименко Н. [5], яка здійснила систематизацію жанрово-стильової класифікації сучасної воєнної прозової літератури, ідентифікуючи її ключові ознаки: фрагментарність структури, документальну основу та психологічну проникливість тексту. Значущим доповненням до зазначених досліджень постає журналістський огляд Курика В. [6], який у своїй публікації вдало окреслив провідні тенденції інтенсивної появи воєнної літератури безпосередньо після початку повномасштабної агресії, що демонструє винятковий ступінь мобілізації літературного середовища. У колективному монографічному дослідженні за редакцією Жулинського М. простежується концентрація уваги на проблематиці опору та самоідентифікації через літературу спротиву, яка виконує подвійну функцію: культурного захисного механізму та водночас інструменту терапевтичного впливу на соціум [7]. Дисертаційна робота Сидоренко О. Ю. поглиблює наукове розуміння мілітарного дискурсу в українській прозі, ілюструючи еволюційні процеси воєнних подій від початку ХХІ століття та їх кардинальну трансформацію після 2022 року [8]. В іншому дослідженні цього ж науковця продемонстровано, що драматургічна творчість періоду 2022–2024 років фіксує колективну травматичність через поліфонічність голосів та деструкцію лінійної темпоральності [9]. Отже, проведений огляд

дає підстави стверджувати, що сучасна українська воєнна література функціонує як простір інтенсивного жанрового, емоційного та соціального експериментування, що потурбує подальшого наукового розширення питання як травматичний досвід війни осмислюється одночасно у психологічній та культурно-національній площинках після прочитання робіт літераторів воєнної доби.

Мета статті – провести комплексне дослідження питання відображення війни і осмислення людських духовних травм в українській літературі періоду 2022–2024 років з акцентом на тому, як художньому відображенні конатотивності травматичного досвіду.

Постановка завдання. Постановка завдання дослідження полягає у необхідності глибокого вивчення сучасної української літератури 2022–2024 років як інструмента осмислення травматичного досвіду війни, що виникла внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну. Завданням є з'ясувати, яким чином у художніх текстах відображаються індивідуальні та колективні травми, які наративні стратегії використовуються авторами для передачі досвіду війни, як формуються психологічні механізми стійкості та які етичні моделі поведінки втілюють персонажі.

Виклад основного матеріалу. Нова українська література, яка різко змінилася у період 2022–2024 років, стала унікальним феноменом, який поєднав в собі документальність свідчення та художнє моделювання внутрішнього світу людини, яка перебуває у стані травматичного досвіду війни. Саме ця подвійність, з одного боку, забезпечує їй високий рівень суспільної репрезентативності, а з іншого створює нові художні парадигми для розуміння психічних процесів, що супроводжують людину у періоди втрат, катастроф та боротьби за виживання [20, с. 380]. Літературні тексти воєнного періоду не просто відтворюють події, а виконують функцію психотерапевтичного дискурсу, у якому відбувається фіксація й поступове інтегрування травми в індивідуальну та колективну свідомість. Саме після лютого 2022 року інтенсивність письма, притаманна українській сцені й прозаїці, зросла до безпрецедентних масштабів, що пояснюється сумісною дією трьох чинників: а) реактивності жанру, б) тотальності травматичного впливу й в) технологічної можливості миттєвого поширення текстів [19, с. 41].

Вказані прояви набули чіткого вираження в книзі Євгенії Подобної «Міста живих, міста мертвих. Історії з війни у Бучі та Ірпені» (2023 р.), в якій центральним об'єктом оповіді стають події, що відбулися у передмістях Києва, і ці події

подані через багатоголосий відгук очевидців, який став функцією як документального свідчення, так і художнього дослідження механізмів переживання втрати, страху та незворотності. Психологічна особливість цього твору сформувалася як акцентування на взаємопереплетенні болю й героїзму: поряд із моторошними описами катувань, руйнувань і вбивств читач бачить прояви безпрецедентної взаємодопомоги, солідарності й відваги, які стають внутрішнім ресурсом опору. Подібну змістовно-психологічну траєкторію має і книга Володимира Розуменка «Лютий рік незламності» (2023 р.), яка вирізняється використанням стратегії щоденникової хроніки та численних особистих свідчень очевидців, що пройшли через окупацію, голод, холод, втрату близьких. Автор концентрує увагу не стільки на зовнішньому описі подій, скільки на відображенні внутрішніх психологічних станів героїв, у яких поєднуються відчай і глибока віра в майбутню перемогу [8].

В аспекті художнього моделювання воєнного часу показовим став роман Андрія Кокотюхи «Довга комендантська година» (2023 р), де жанрова домінанта детективно-шпигунського роману інтегрувалася в реалістичний вир подій перших днів масштабного вторгнення. Психологічний вимір цього твору реалізується через образ головного героя – офіцера військової розвідки, який змушений приховувати власну ідентичність і жити в умовах подвійного існування. «Воїн-професіонал» у Андрія Кокотюхи це герой подвійної душі, раціонально зібраний і водночас травмований, який щодня відкладатиме право на «падіння духом», і тому його внутрішні монологи стають школою морального самоконтролю, що не виключає страху, а лише налаштовує його у продуктивний режим. Саме ця стратегія поєднання елементів психологічного трилера з воєнною реальністю і утворила прецедент для дослідження особливостей психіки людини в ситуації «подвійної травми»: зовнішньої, спричиненої війною, і внутрішньої, породженої необхідністю постійно маскувати власне «я» [14, с. 252].

Виділеною частиною літературного поля останніх років, слід визначити поширення поетичних текстів. Так збірка Сергія Мартинюка «13 віршів, або Битва за Ірпінь змінила світ» (2022 р.), визначається особливою експресивністю і документальністю, в ній автор передав досвід безпосередньої участі у бойових діях. Психологічний вимір зумовлений специфікою художньої мови: вірші створені в умовах окопів, під обстрілами, коли вони передають не лише зовнішні обставини, але й безпосередню динаміку внутрішніх емоційних

станів, від гніву й ненависті до смирення й усвідомлення власної смертності. Формування людського характеру, у цій поетиці, відбувається не через опис окремих героїв, а через узагальнений образ «воїна-людини», у якому індивідуальне й колективне набувають синтетичної форми, коли створюється цілісний психологічний портрет покоління спротиву. Не менш значущим є внесок Зої Ромовської, авторки книги «Емоції війни» (2023 р.), яка фіксує широкий спектр почуттів і станів українців у перші роки масштабної агресії. Визначаємо феномен цього твору в тому, що література стає способом артикуляції емоцій, які у звичайних умовах важко передати, і тому текст виконує терапевтичну функцію, як акт звільнення від психологічного тягаря через словесну форму. Важливо, що у структурі книги простежується ода безсмертю української нації, яка через численні травматичні акти не втратила своєї духовної цілісності. На рівні людських характерів бачимо героїв, які поєднують у собі відчай і віру, слабкість і силу, тобто є носіями амбівалентного психологічного стану, що максимально віддзеркалює реальність сучасного українського суспільства. Окреме місце у літературному просторі зайняла збірка «Нескорена Україна» (2023 р.), що репрезентувала тексти ряду сучасників і створила багатшарову картину колективного досвіду війни [13].

В межах проблематики дослідження, маємо позначити, що досить показовими стали також і драми та ряд прозових свідчень, де мовні рішення впливають з травматичної структури досвіду й водночас формують моделі поведінкових та емоційних відповідей спільноти. Так, у драматичних текстах авторства Ірини Гарець «Садити яблуні» (2022 р.), Анни Галас «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» (2022–2023 рр.), Олени Астасьєвої «Словник емоцій воєнного часу» (періоду 2022–2024 рр.), Діани Меркулової «Зателефонуй мені на війну» (2022–2023 рр.), Оксани Гриценко «Молочайник» (2023 р.), Андрія Бондаренка «Синдром уцілілого» (2022–2023 рр.) наполегливо проявляється розлад часу, порушення цілісності тілесного відчуття, коливання між мовчанням і потребою свідчити. Також це істотно проявляється як поява магічних або ритуальних мотивів, котрі віддзеркалюють ірраціональні, але психологічно продуктивні способи опанування невизначеності; паралельно у прозових творах 2022–2024 років, як-от у книгах Євгенії Подобної «Міста живих, міста мертвих» (2023 р.), Володимира Розуменка «Лютий рік незламності» (2023 р.), в яких фіксується перехід від хронікальної, фактуально щіль-

ної оповіді до психологічно заглиблених профілів. «Звичайна людина» стає етичним центром оповідання, в якому героїзм розуміється не як виняткова риса, а як повсякденна дисципліна стійкості [15].

Психологічна проблематика наведених творів концентрується навколо двох взаємопов'язаних вимірів травми: інформування та переживання. Також ще і виявляє, що на рівні «що сказати» домінують теми втрати, небезпеки, провини, безпорадності, обов'язку, тоді як на рівні «як сказати» функціонують практики сповільнення, повтору, фрагментації, адресного звертання до аудиторії, а також поліфонізація голосів, яка ніби відтворює хор свідків, що постійно коригують, уточнюють і підсилюють одне одного [11].

У «Садити яблуні» Ірини Гарець цей часовий зрив постає не як метафора безнадії, а як стратегія самообладнання: героїня «продовжує» лютневий час, але одночасно вибудовує протокольну, майже агротехнічну програму майбутнього – посадити сто маленьких яблуневих деревець. Цим самим актом, вона перетворює зупинку часу на конкретний план відновлення, тобто надає травмі «противагу» у вигляді тілесно-предметної дії, що створює зв'язок між сьогодишнім болем і завтрашньою нормальністю. У «Хроніках евакуйованого тіла і загубленої душі» Анни Галас часове тло комплексно з'єднане з тілесною дисоціацією: оповідач розщеплює суб'єктність на «тіло», яке автоматично виконує турботливі й побутові функції, та «душу», що шириться над країною і переживає біль війни без посередництва. Така гіперболізована дистрибуція функцій влучно передає механізм психіки, яка дозволяє собі «вийти з тіла», аби хоча б частково зменшити інтенсивність непереносимого афекту, і, що слід підкреслити, мова п'єси виводить цю дисоціацію з приватної патології у спільний спосіб існування, який був притаманний мільйонам українців у перші місяці вторгнення.

«Словник емоцій воєнного часу» Олени Астасьєвої, вибудований як серія тематичних лексем і сцен, фіксує одномоментне співіснування протилежних психічних станів – надії й передчуття найгіршого, готовності діяти і потреби відступити в себе. Цей ефект досягається саме завдяки подрібненню наративу, де кожний розділ стає «мікрівправою» з розпізнавання власних почуттів, а отже з поступової нормалізації того, що здається ненормальним; тут важливо, що авторка показує не «героїчний» тон, а людську амбівалентність як легітимну форму виживання. Діана Меркулова в «Зателефонуй мені на війну» демонструє інший механізм – граничну

сенсорну перенасиченість, коли психіка, аби не зруйнуватися, «перефарбовує» жах у декоративно-абсурдну площину. І хоча цей прийом видається естетично ризикованим, у психологічному сенсі він репрезентує класичну захисну стратегію перетворення, яка дозволяє залишити подію у полі зору, знизивши руйнівну силу травми; саме естетизація жаху як спосіб його обрамлення, а не знецінення, спрацьовує тут як емпатичний, а не відчужувальний ефект [15, 16].

Непідробний інтерес утворився до мотиву магічного мислення та ритуальної практики, який промовисто опрацьований у «Молочайнику» від Оксани Гриценко. Так давній родинний ритуал вирощування захисної істоти з насіння стає матрицею для формування внутрішнього відчуття контролю там, де жодні раціональні кроки не гарантують безпеки; літературний текст у такому разі не лише констатує ірраціональний зсув, а й підтверджує обмеженість суто когнітивних стратегій у ситуації катастрофи, що штовхає читача до того, щоб самому прийняти в собі, а отже впорядкувати, «ненаукові» інструменти спокою, як то амулети, талісмани, молитви, ритуали, начебто як легітимну частину людської відповіді на загрозу. Поруч із цим у «Синдромі уцілілого» Андрія Бондаренка акценти зміщуються на етико-психологічну тему провини того, хто вижив: герой відчуває сором і обов'язок щодо тих, хто загинув або залишився під окупацією, і хоча цей афект не підлягає «логічній» корекції, саме артикуляція провини на сцені допомагає перевести її з тягара, що паралізує, у відповідальність, що мобілізує і тому драматургія тут виконує функцію колективного «контейнера» для небезпечних почуттів, які інакше були б витіснені або розщеплені [7].

Простежуючи художні рішення прозових текстів 2022–2024 років, бачимо два взаємодоповнювальні полюси: хронікальність та поліфонію, які у своїй сукупності утворюють психологічно переконливі моделі пам'яті. Євгенія Подобна в творі «Містах живих, містах мертвих» спирається на багатоголосся свідків трагедій Бучі та Ірпеня, і ця поліфонія не просто підсилює етичну вагу сказаного, а й допомагає читачеві вийти з пастки «одного голосу». Травма, що проговорюється різними тембрами, стає менш притискаючою і більш зрозумілою; таким чином досягається ефект спільнотворення і через текст виникає колектив переживання, де відповідальність і підтримка розподіляються між багатьма. Володимир Розуменко в «Люті році незламності» переходить до щільної хроніки, структурованої датами й «малими історіями», і саме його формат дав

змогу поєднати масштаб війни з інтимністю людського життя: великі події не поглинають персональних долів, і навпаки персональні дні, втрати, успіхи й випадкові прояви взаємодопомоги надають великій історії людського обличчя [15, 17].

З погляду характеротворення твори 2022–2024 років демонструють низку стійких типів, у кожному з яких психологічна напруга формує етичний профіль. По-перше, це «свідок-громадянин», який не має спеціальних повноважень, але бере на себе обов'язок бути очима і голосом для тих, хто замовк назавжди. Як то у прозі Євгенії Подобної та Володимира Розуменка саме такі персонажі домінують, і їхня сила не у безстрашності, а у дисциплінованій емпатії. По-друге, «підкулювальник/підкулювальниця», що в драматургії Анни Галас і Ірини Гарець з'являється як тіло, яке продовжує дбати про дітей, старших, тварин, дім. Окреслений тип вдало підкреслив терапевтичну роль рутинної турботи, бо повторювані дії цементують психіку там, де потрясли її опори. «Переносьор болю», як у Діяни Меркулової, це новий суб'єкт гіперемпатії, котрий буквально відчуває чужі поранення і тим самим робить видимим зв'язок між індивідуальною тілесністю й тілесністю спільноти. Нарешті, «носій ритуалу» у Оксани Гриценко той, хто забезпечує місток між раціональним діянням і символічною опікою, і цей тип нагадує, що культурні архетипи працюють як психічні інструменти виживання [18, с. 111–112].

У 2024 році український літературний простір, що сформувався у вирі повномасштабної війни, запропонував читачеві корпус текстів, які не лише репрезентують найактуальніші досвіди травми та спротиву, а й забезпечують складну роботу культурної пам'яті над перетворенням болючих подій на осмислений досвід. Причому ця робота відбувається через тонко налаштовані наративні механізми, що фіксують як індивідуальну, так і колективну психіку у моменти граничного напруження, і уможливають вироблення нових моделей характеротворення, де внутрішня крихкість поєднується з дисципліною стійкості та етикою відповідальності. Показово, що у відзнаках і добірках, включно з міжнародними, з'являються переклади українських творів, і саме мовна «перепрошивка» досвіду на інші культурні коди робить видимою психологічну структуру війни для світової аудиторії, а водночас повертає українському читачеві відсторонювальний ефект, який допомагає побачити власну травматичну історію ніби збоку й подати її до внутрішнього суду розуміння [21, с. 8].

У цьому контексті «Позивний для Йова. Хроніки вторгнення» Олександра Михеда (англомовна версія 2024 року) постає як зразок гібридного свідчення, де репортажна фактурність та лірична інтонація накладаються на діахронний пласт історичної пам'яті. Саме такий формат накладання породив специфічний психологічний ефект «подвійної оптики»: з одного боку, автор фіксує «гарячу» симптоматику перших місяців війни: дезорієнтацію, страх, гнів, втрати. З іншого боку, весь час «просвічує» цей матеріал тінями минулих катастроф, зокрема радянських репресій і циклічних імперських нападів, завдяки чому травма набуває ритму, а ритм, і собі, стає засобом перенесення, адже упорядкована в часі та мові подія втрачає руйнівну безформність. Змістовна стратегія Олександра Михеда виражається за допомогою поліфонії голосів і думок, вона вміло актуалізує процес колективної афективної регуляції. Так читач ніби «втягується» у мережу свідчень від батьків, сусідів, військових, волонтерів, проходить шлях від шоку до впізнавання і від впізнавання до етичного самовизначення, тоді як відбувається моделювання «звичайних» людей у незвичайних обставинах, коли щоденні практики турботи та взаємодопомоги стають ядром громадянської суб'єктності [19].

Поруч із тим «Бог свободи» Юлії Мусаковської (перекладено і видано у 2024 році) демонструє інший, більш поетичний режим обробки травми, що полягає у високій щільності образу, у фрагментації вислову, яка водночас не руйнує, а збирає афект у компактні «камери сенсу», де кожен образ перебирає на себе частину болю та відповідальності. Психологічна особливість цієї збірки проявляється у делікатному балансі між оголеною чутливістю та твердістю етичної позиції, за якої «тихий героїзм» повсякденного зміцнення визнається не слабкістю, а формою сили. Окремі характери постатей в поезії Ю. Мусаковської показані за допомогою узагальнених, але психологічно «тепліх» персон: матері, волонтера, бійця, людини, яка зберігає любов у час руйнувань. І кожна з цих постатей живе як етичний маяк, який допомагає колективній психіці рухатися крізь морок буття [9, с. 50-51].

Важлива для нашої теми складова представлена романом Тані Мальярчук «Забуття» (англомовний переклад від 2024 року), який, хоч і не є безпосереднім «щоденником» теперішньої війни, однак вписує сучасний досвід у довгу лінію національної травматичної пам'яті. Твір, так би мовити, «працює» як «психологічний міст» між поколіннями: безіменна оповідачка, занурена

в агорафобічну чутливість і намагання зупинити нестримний час через архівування. Бачимо в постаті В'ячеслава Липинського ті риси, що роблять історію не мертвою наукою, а живим нервом ідентичності, і саме ця операція переведення історичного матеріалу в простір тілесних переживань демонструє читачеві, як літературний текст стає інструментом інтеграції міжпоколінної травми. Посил твору, побудований на перетинах минулого й теперішнього, розмикає ізоляцію, а характер героїні трансформується від розгубленості до повільного прийняття причетності. Він відображає колективний рух суспільства від безсилля до суб'єктності. Нарешті, книжка Ярослава Трофімова *Our Enemies Will Vanish* (видання 2024 року), попри її репортажну природу, органічно вписується в наш формат дослідження як зразок лікувальної процедури. Адже детальна реконструкція ключових епізодів війни, від звільнення Київщини і масових убивств у Бучі до боїв за Бахмут і операцій на півдні, не просто каталогізує події, а конвертує їх у спільний досвід свідчення, завдяки чому «чужий» біль перестає бути чужим, а «невимовне» знаходить слова. Психологічний ефект тексту полягає у знятті двох крайнощів: безпорадної німоти та руйнівної румінації, бо чітка структура викладу, етична стриманість автора і пріоритет голосів очевидців створюють межі, в яких читач здатен утримувати важкий матеріал, не втрачаючи здатності співпереживати [12].

Показовим проявом зазначеного в дослідженні періоду, став корпус нефікшну й художньої прози, що виростає безпосередньо з фронтового та прифронтового досвіду, адже у збірці Віталія Запеки «Бабах на всю голову» (2024 р.), яка римована була на передовій і завершена під звуки обстрілів, ми спостерігаємо, як на рівні проблематики зіштовхуються інтимні й граничні стани. Перші сльози дорослого чоловіка, сором за вразливість, натуралістична близькість смерті й водночас впертість любові, і ця напруга породжує особливу оптику, в якій щоденникові замітки, репортажні фрагменти та стислі новели створюють ефект присутності, що змушує читача переживати ситуацію «тут-і-зараз», тоді як зміни особистості відбуваються через уважне простеження мікрорухів свідомості, у яких крихкість не заперечує мужності, а чесність із собою стає головним моральним жестом.

Аналогічно автобіографічна проза Павла Белянського «Битися не можна відступити» (2024 р.) вибудовує багатоголосий портрет спільноти, котра не планувала бути військовою, але з перших днів вторгнення стала армією захисту.

В творі психологічна проблематика концентрується на переході від шоку до відповідальності, від цивільного «я» до «ми» підрозділу, від розпорошених біографій: учителя, водія, власниці кав'ярні, зварювальника до єдиного бойового суб'єкта. Причому ідейна складова виражена через послідовність відвертих сповідей з гумором і боєм та виконує функцію спільного контейнера для травматичних афектів, у якому сміх не редукує жах, а допомагає його витримати.

Лаконічна й точна форма оповідань Валерія Пузіка «Мисливці за щастям» (2024 р.) унаочнює інший модус психічної роботи, коли на рівні проблематики бажаними для нас стають малі форми надії – дитячий сміх на деокупованій вулиці, боязка тиша в полі після розмінування, дотик до кошеняти. Такі «дрібниці» виконують терапевтичну функцію повернення нормальності, у суб'єктивізмі висловлення ж панує еліпсис і пауза як спосіб не називати зайвого, аби не травмувати повторно, а у відображених характеристиках осіб проступає тип «доглядача повсякдення», людини, яка ремонтує, тримає, оберігає, і через рутину відновлює цілісність «я», співвідносну з цілісністю громади [10, с. 172-173].

У книжці інтерв'ю Наталі Корнієнко «Слова і кулі» (2024 р.) психологічний акцент зміщується на артикуляцію голосів культурних діячів, журналістів, волонтерів, які з оповідачів стають суб'єктами небезпеки, і тут проблематика травми включає не лише досвід втрат, а й відповідальність за слово в умовах катастрофи, наративні ноти будуються як ланцюг розмов на межі, як під час обстрілів, у бліндажах, у шпиталях.

Репортажна книжка Марічки Паплаускайте «Потяг прибуває за розкладом» (2024 р.) пропонує зразок колективної біографії інституції, і саме в ній проблематика набуває форми «інфраструктурної психології», оскільки залізниця, що рятує, евакуює, везе союзників і повертається на деокуповані колії, постає як метафора впорядкованого часу в умовах хаосу. Присутня хроніка, послідовні інтерв'ю й подорожі дисциплінують уяву, показують читачеві те, що регулярність графіка є способом лікувати паніку, тоді як авторка виводить на сцену машиніста, диспетчерку, провідницю як героїв без пафосу, чия акуратна робота відновлює відчуття керованості й внутрішнього контролю.

Особливо травматичний, але необхідний для спільного переживання вимір репрезентує Валерія «Нава» Суботіна у книзі «Полон» (2024 р.), де проблематика зосереджується на досвіді нелюдських умов ув'язнення, постійному приниженні й спробах зламання волі, однак

наратив, попри натуралістичність, спирається на стриману, ритмічну мову, що не дозволяє жаху перетворитися на видовищність. Саме ця особливість свідка стає центральним етичним жестом, тобто «я» розповідає не для себе, а для колективної пам'яті, і цим утворює відповідальність як протитруту безсиллю. Книга репортажів від Богдана Логвиненка «Деокупація. Історії опору українців» (2024 р.) показує психологічну користь хронології. Проблематика у русі від «окуповано» до «звільнено», у якому голоси військових, поліціантів, волонтерів і мешканців складають мозаїку спільної дії, послідовність формує сильне відчуття поступу навіть серед руїн, також підкреслюється думка, що суб'єкт опору не є абстракцією, а навпаки, це множина конкретних «я», чий малі рішення творять велику складову змін [21].

Поетичний вимір 2022–2024 років, зокрема «Вірші з бійниці» Максима Кривцова та «dasein: оборона присутності» Ярини Черногуз, унаочнює іншу, концентровану психіку війни. Саме М. Кривцова проблематика полягає в поверненні ваги буденним речам: небу з окопного віконця, траві й зимі, жартові, який не зраджує гідності. Внутрішній світ строфи короткий і рублений, як подих під обстрілом, формується постать воїна-споглядача, котрий тримає лінію не лише тілом, а й словом. Вже у роботі Я. Черногуз проблематика висвітлена в площині акту «оборони присутності», коли листи з фронту не описують боїв, а фіксують переживання втрати й вибору. Психологічний ефект, як «листовий» створює інтимну етичну угоду з читачем [22].

Отже, українська література періоду 2022–2024 років, присвячена війсьній проблематиці, являє собою набагато більше, ніж простий художній відбиток трагедії. Вона стала функціонувати як особливий механізм для розуміння та асиміляції травматичного досвіду, де психологічна складова проникає у саму структуру твору, від тематичного наповнення до способів оповідання та побудови персонажів.

Висновки. Проведене дослідження показало, що українська література стала соціально-психологічним механізмом опрацювання травми, де документальна правдивість і художня рефлексія створюють єдиний терапевтичний простір. Поліфонія свідчень, фрагментація висловлювання, сповільнення та повтори, порушення звичного часу й пряме звернення до читача формують своєрідний «контейнер» для афектів, перетворюючи індивідуальний шок у колективну мову переживання. Сценічні читання, цифрові публікації та переклади забезпечують суспільне визнання болю

та його інтеграцію в спільну пам'ять, внаслідок чого літературний текст почав виконувати функції свідчення, катарсису й нормалізації, і робити невимовне керованим, паралельно зменшуючи руйнівну інтенсивність травматичного досвіду.

Виокремлено стабільні моделі створення персонажів, що репрезентують психологічні способи адаптації до екстремальної реальності: «свідок-громадянин» проявляє емпатію й несе відповідальність за пам'ять, вже «підкувальник» відновив повноту духовної цілісності через рутинні практики турботи, «воїн-професіонал» зміг поєднати раціональний контроль із визначальною крихкістю. Всі ці типи конструюються через внутрішній монолог, поліфонію, монтажні паузи,

метафоризацію тілесності й утверджують етику відповідальності та стійкості, де героїзм розуміється як дисципліна повсякдення, а амбівалентність емоцій, як нормативний ресурс виживання спільноти. Показано особливості жанрово-стилістичної конвергенції воєнної драматургії, поезії та епічної прози у творчості сучасних письменників, що зумовило появу гібридних форм свідчення з високою психологічною валідністю. Визначено, що багатоголосі хроніки, «словники емоцій», листовні цикли, репортажні романи і ритуально забарвлені змістовні конструкції перетворюють приватні травми на культурний капітал пам'яті, знижують ризик повторної травматизації через естетичне обрамлення жаху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкирова О. Художня рефлексія війни у творах-переможцях конкурсу «Народ-герой героїв появляє»: жанрово-стильовий аспект. *Слово і Час*. 2024. № 1 (733). С. 39–55. DOI: 10.33608/0236-1477.2024.01.39-55.
2. Бондарева О. Є. «Антологія 24»: нові драматургічні практики в осмисленні війни. У: *Культурно-мистецькі практики: світовий та український контекст: наукова монографія*. 2023. С. 17–31. DOI: 10.30525/978-9934-26-322-4-2.
3. Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Політикус*. 2024. № 4. С. 30–36. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-4.4.
4. Гаврилюк Н. Поезія фронтовиків: образи війни в поезії Ярини Чорногуз. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 32(151). С. 274–285. DOI: 10.51582/interconf.19-20.04.2023.031.
5. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанрово-стильова типологія. *Слово і Час*. 2023. № 3. С. 35–49. DOI: 10.33608/0236-1477.2023.03.35-49.
6. Курико В. *Війна вже говорить: книжки про війну, які з'явилися після 24-го лютого*. Читомо. 2023. 20 лютого. URL: <https://chytomo.com/po-hariachykh-slidakh-knyzhky-pro-vijnu-iaki-z-iavylysia-pislia-24-ho-liutoho/>
7. *Незалежність у полум'ї війни: українська література спротиву: колективна монографія* / за наук. ред. Миколи Жулинського. Київ : НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2024. 460 с.
8. Сидоренко О. Ю. *Мілітарний дискурс української прози початку XXI сторіччя: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії*. Дніпровський нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2024. 229 с.
9. Сидоренко О. Ю. Відображення колективної травми в українській драматургії періоду повномасштабної війни (2022–2024). *Просценіум – театрознавчий часопис*. 2024. № 3-4 (70-71). С. 32–54. URL: <https://proscenium.lnu.edu.ua/art-war-we/vidobrazhennia-kolektyvnoi-travmy-v-ukrainskii-dramaturhii-2022-2024/>
10. Полякова М. Саркастична деколонізація: переосмислення російської культурної спадщини в українському мистецтві під час війни. *Науковий журнал «Художня культура. Актуальні проблеми»*. 2025. № 21 (1). С. 166–179. DOI: 10.31500/1992-5514.21(1).2025.333499.
11. Пухонська О. Я. Травматичні виміри війни у книзі Владислава Івченка «Після 24-го». *Українська література*. 2024. № 4 (частина 2). С. 97-105. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.4.2/16.
12. *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія* / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.кор. НАН України, д. філос. Н. Є. Головахи, член.кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
13. *Укрінформ. ТОП-15 книг про війну, написаних після повномасштабного вторгнення*. Укрінформ. 2025. 22 лютого. Сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3962968-top15-knig-pro-vijnu-napisanih-pisla-povnomasstabnogo-vtorgnenna.html>
14. Урись Т. Ю. Дискурс війни у сучасній українській поезії. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 5 (11). С. 246–259. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-5(11)-246-259.
15. *Це війна. Українські письменники і письменниці про те, як пережити катастрофу* / Упоряд. Ю. Бентя, О. Коцюба, Н. Федущак. Світлина А. Ільченко. Київ : Критика, 2024. 208 с.
16. Чорний І. В., Малінська Г. Д. Травма війни в сучасній українській літературі. *Current issues of linguistics and translation studies*. 2023. № 28. С. 43–46. DOI: 10.31891/2415-7929-2023-28-7.
17. Македон В. В., М'ячин В. Г. Макроекономічна стабільність та інклюзивний розвиток країн Центральної та Східної Європи. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2025. Т. 30. Вип. 1(103). С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-103-4>

18. Яо С. С. Основні тенденції розвитку масової літератури в Україні у воєнний час. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2024. № 2 (36). С. 109-113. DOI: 10.17721/1728-2659.2024.36.18.

19. *Harper's Bazaar Україна. 20 книг українських письменників про війну і надію. Harper's Bazaar Україна*. 2025. 24 лютого. URL: <https://harpersbazaar.com.ua/culture/books/20-knyh-ukrayinskykh-pysmennykiv-pro-viynu-i-nadiyu/>

20. Makedon V., Koptilyi D. Digital transformation and artificial intelligence as factors in the economic recovery of enterprises following armed conflicts. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2025. Vol. 12. no 1. p. 33–48. doi: 10.56318/eem2025.01.033.

21. Skliar I., Marchenko T., Komarov S., Matsko V., Pavlishena L., Shapoval M. Psychonarrative in Fiction and Documentary and Fiction Literature: the State and Prospects of Research. *Postmodern Openings*. 2022. Vol. 13. no 3. p. 372–392. <https://doi.org/10.18662/po/13.3/495>.

22. Skliar I., Shkuropat M., Komarov S., Marchenko T., Bielitska Y. Genre specifics of the modern novel in the context of psychopoetics. *New Writing*. 2024. p. 1–13. <https://doi.org/10.1080/14790726.2024.2329208>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025